

FIGYELŐ

OLVASTAM EGY VERSET

*Nádasdy Ádám: Minek nézegessen. In: Elkezd a dolgok végére járni. Versek, 1995–1998
Magvető, 1998*

Most nem Nádasdy Ádám költészetéről szeretnék írni, hanem egyetlen verséről, melyet nem e költészet kontextusában akarok értelmezni, hanem önmagában, meg amint az általam s némiképp bizonyára általunk érzékelt mai világon „rajta van”. E szándék lassan érlelődött meg bennem; amikor Nádasdy új verseskötetéről kritikai formában beszámoltam,* nem tettem említést erről a versről, mely azonban mégis hónapokon át visszajárt az emlékezetembe, mint valami kis enigma, mely bár nem követelődzik s nem kiált megfajtásért, szerény rajzolatként makacsul jelen van. MINEK NÉZEGESSEN a vers címe, ami – kérdőjel, felkiáltójel híján – rezignált, lemondó gesztusként is olvasható; ezt mintegy átvéve magam is elsiklottam a vers felett, minek nézgessem ezt a kis szöveget, mely jónak elég jó ugyan, de nem több. Nem feltűnő darab. Szóródó strandhomokról van benne szó, s mintha porba is lenne írva – úgy értem, nem túl markáns; hagytam elmosódni. De, ha jól emlékszem, Krisztus egyetlen saját kezű írása is a földre történt – nem is tudjuk meg soha, mi volt az.

A költő az, aki rögzíti és így megmenti a firkákat és jeleket, amelyeket irgalmatlanul elmos az idő. Ezen meditálva úgy érzem, valóban vannak archetípusok; az „írást” illetően mindenesetre oda sodornak az asszociációim – és most egy percre felejtjük el az elektrotechnikát –, hogy ez a művelet eredendően földre, agyagtáblára, kőre történik, még eredendőbbben porba (gondoljunk a gyerekkorra), hogy az írás valahol földelvé, a lélekből a földbe tér meg, a föld anyagához

van valami szerves köze. Az arc lefelé, a papír, a föld felé hajol. Figyeljünk meg egy magányos gyereket a vízparton vagy a falusi utcán: percekben belül kerít egy botot, vagy csak az ujjával elkezd a homokba, porba jeleket, betűket írni, firkálni. Nyomot hagy, és nézi, hogyan tűnik el a nyom; a költő meg azt figyelni, hogyan és miként (miért és minek) marad meg.

Ami ebből a versből megragadt az emlékezetemben, az pontosan a betűk a porban, homokban – mégpedig ennek az ősképpnek egy jelenkorivá átfordult formája. Éppen ez a „csavar”, a megfordítás, az ősképp átfordulása az, ami miatt nem hagy nyugtot a vers. Itt ugyanis fordítva van: a földben nem kialakulnak a betűjelek, hanem a föld lepi be a már kész, nyomtatott betűket:

*„Az újságra ráömlött a homok,
ahogy mellette jártak, na meg ő is
fészkelődött a tűző napsütésben,
a könyökével benyomta, rásodorta,
úgyhogy a finom homok, mint a víz,
előntötte a mélyebbre került
szövegeket, mint ártér gödreit,
és eltakarta véletlenszerű
eloszlásban a betűsorokat.”***

Strandon vagyunk, tömegben. Mégpedig lent, a lábak magasságában, mint a gyerek, hason. A költő egyes szám harmadik személyben beszél, pedig nyilvánvalóan saját magáról szól, hiszen olyan apró részleteket tud, amilyeneket csak magán vehet észre az ember, a saját legközvetlenebb közelében; így viszont, hogy a versbeszéd át van téve harmadik személybe, és tárgyilagossá válik, a kép szert tesz egy távolabbi nézőpontra is amellett, hogy megtartja a közvetlen közelit. Ezt a látványt nem lehetne lefényképezni, mert a lencsének csak egy nézőpontja van, itt viszont egészen közelről és messzebről is

* GYARLÓSÁGOK FELFAKADÁSA címmel a *Holmi* 1998. októberi számában.

** A 19 soros vers tagolatlan, csak most idézem részekre bontva, benső szerkezete szerint (9+6+2+2).

elénk tárul a látvány. Ott van a képen a strand, a nap, a sok ember meg a víz, a tes-tek meg a napozókrémek szaga is, és ugyanakkor szó szerint az orrunk előtt az újság lepedője a megnőtt betűkkel meg homokszemekkel. Az újság-földnek domborzata támad, gödrei-dombjai, sőt hegláncai és tavai; belepi a televény. Egy pillanatra gyerek vagyok, aki világot játszik; világot lát bele a kis dolgokba. A felnőtt eszemet hívja ki azonban a megfordítás, sőt kifordulás: merthogy itt a betűk az alap – nem a földre, az alapra íródik rá a szöveg, hanem a szövegre szóródik, épül rá a homokdombos világ. A szöveg nem felbukkan a földön, vagyis a papíron, mint most, mikor telcírom ezt a lapot, hanem szabálytalanul – illetőleg nem a logosz szabályainak engedelmességen – betakarja azt a szikkadtsága ellenére televénynek tűnő, mert mozgó, „magától” alakuló homokréteg. Közről, gyerekszemmel, ha belefeledkezem a látványba, azt képzelhetem játékosan, hogy a Föld-felszín vulkanikus kialakulásának őskorszakában vagyok, akkor, amikor kialakultak a heglánccok, a völgyek, a tengerek. Néhány pillanatig hangosnak hallom a lábak patadobogását, a papírzörgést, a súrlódásokat (kába is vagyok a naptól!), mint valami égzengést-földindulást. Amikor ráérezek erre a gyerekes játékra, elfeledkezem a helyzet kényelmetlenségéről. Most nem a betűk teremtenek szabály szerinti (unalmas) jelentéseket, hanem maga a mozgó föld teremt világot „véletlenül eloszlásban”, a gravitációs tömegvonzás meg az emberek, végtagok összeütöző, valami ismeretlen eredetű kiadó közös akaratának engedelmességen. Ámde felnőtt is vagyok ugyanakkor, aki nem képelegni, hanem olvasni akar.

*„A karjára lehajtott forró fejfel
olvasta a homokból kilátszó
szövegeket, amennyi fenn maradt,
nem tologatta szét a homokot,
még ki is mondta tisztán, hangosan
a foszlányokat, röhögött magában.”*

Világos, hogy mégiscsak egy énről, egyes szám első személyről van szó, hisz kart érő forró fejről és magában beszélésről, röhögésről csak az én tudhat, másról ezt nem állíthatja. Viszont – a vers tükrében – kívülről is

látja önmagát. Ő vagyok én, én vagyok ő. Belementem a játékba, rájöttem a „másik logikára”. Ezt a játékot a por, a betű és a költészet kezdeményezi. A betűvel szemben a költészet mint a játék szelleme, valamint a magától formálódó föld. A primer anyaggal szemben a betű. A homok, a költészet és a „gyerek” most cinkosok, akik bolondját járatták az ésszerűen összeválogatott szavakkal és rendesen megszerkesztett mondatokkal; mondhatni: a civilizációval. Bár az újság tartósabb, mint emezek – a rezgő homokszemek, a líracsírák, a gyerekész –, e természet adta játékos pillanatban legyőzöttet a civilizációs logosz. A megszilárdított jelentéseket széteszi, szétszabdálja, a dekonstrukciónál szabadabb, lelkesebb módon bontja meg a képzeletmozgató játék a költészettel szövetkezve (mert mindez a versben történik). Fordult a kocka: ezúttal a természet, a fizika győz! A meztelen kar, a forró homlok, a napmeleg test bekerítette, a homok előntötte az újság betűhadserégét – és nevéssé tette.

A „röhögött magában” mégis csöppnyi keserűséget sugall. Mert nem túl jó az embernek magában nevetnie, pláne röhögnie nem, és szófoszlányokon nevetni sem a legjobb mulatság így egyedül. Így mintha az a „magában” (aki én vagyok) is foszlány lenne, a röhögés is foszlány, miként a homoktérkép-domborzat is foszladozik a lapos újságszöveggel együtt. A kéz kimondottan nem avatkozik be; ebben a képen a nem humánus folytonos ingást, rezgést, remegést, szakadáshatárt érezni, amit a kimondás – „tisztán, hangosan” – ellensúlyoz, ámde értelmetlenül (foszlányokat szólva, „magában”).

A szöveg- és jelentésszólás, az ezt kezelő irónia, a szöveg szétmarjulása, bekebelezése jelenkori *mintakép*, miként egy messzebbre menő, szimbolizáló olvasatban a kultúra/civilizáció és a phüszisz/fizika itt megjelenő parodisztikus küzdelme is az. Hangsúlyos (a vers első szava mondja ki), hogy újságszövegről van szó, legális, legitím (közmegegyezéses, elfogadott) szövegről, szuperego-szövegről, az szakad; a versszöveg ezzel szemben teljes mértékben koherens; a vers nem dekonstruál, hanem összeállít.

*„A szemé úgyis fáj, mit nézessen
a strandon körbe, emberek pofáját?”*

Százszor is fölmerült bennem különböző helyzetekben, tömegben, ennek a mondatnak az emléke, hogy minek nézdegélni az „emberek pofáját”. A ma egyik legjellemzőbb gesztusának érzem ezt; fásultság, unalom, reménytelenség meg undor, ürességérzés, sőt gyűlölet keveredik benne; a másik arc éppen semmit vagy csak rosszat mondó, rosszindulatú pofává válik, semmit sem lehet elvárni tőle, mi több, semmit sem lehet adni neki, mert nem is kell neki. És ettől az érzéstől ugyanilyenné válik az én arcom is. Vagy én vágok pofát, és azt tükrözi a másik. Lévinas csodálatos arcfilozófiájának a visszája ez a banális pofafüldő. És valóban fáj látni az üres, taszító egymást. Mondjuk, hogy az, aki az üres arcot – a pofát – megsínyli, az a felragyogását, a „küldetését” is érezni tudja majd talán? A strand azonban itt a tömegundor, a másiktól való unott elfordulás megrekcent színtere. A pofáknak nincs vagy inkább ne lenne jelentése, ha az van, ami van. A vers első felében játékosan megteremtődött gyermeki világ a vers végére benépesült, túlnépesedett, utálatos, szemfájdító masszává változott. A karra lehajtott fej egy fél pillanatra felpislantott, de nyomban visszadőlt. Ezt a gesztust, ahogy eleve csalódottan, reménytelenül és bizalmatlanul félig ránéz egy arc másokra, hogy nyomban visszahúzódjon, visszahanyatlódjon magába, a mai gesztusnyelv egyik alapmondatának érzem.

*„Olvasta becsületesen, amit
kipreparált a gravitáció.”*

Vissza a szövegekhez! A szoros olvasáshoz! Újraolvasni! Hány variációban hangzott el ez a modernitás, csakúgy, mint a posztmodernizmus során, hány elméletet termett! Korunk értelmiségije olvasáskényszerben szenved. „Az olvasás gyönyöre” gyakran csak mesterkélt, igazából rosszkezdű kompenzáció. A játékoság elfásult. Magányos játék volt, nem tartott sokáig. A racionális ész vetődik most rá az értelmetlenné vált jelentésekre. Bonyolult metafora zárja a verset, két össze nem illő tudományos kifejezés kereszteződik. A „preparálást” elsősorban biológiai-kémiai szakkifejezésnek érzékeljük (kitömött állatokra és „preparátumokra” asszociálunk róla), a gravitációt pedig fizikainak. A verskontextusban azonban megélednek a

szakszavak más jelentései is: a preparálás mint „előkészítés”, szöszedet készítése idegen nyelvű szövegből, a gravitáció pedig, a tömegvonzás itt a versben embertömegek hatását is jelenti. A föld nehézségi ereje az embertömeg hatásával, lehúzó, legyűrő erejével azonosul metaforikusan. A szófoszlányokra rávetül a „kikészített állat” képzelet, mégpedig úgy, hogy nem dönthető el pontosan, vajon a föld vagy a szöveg-e a „kikészített állat” (az élőnek tetsző dög) – avagy talán a „becsületes” olvasó az. A világteremtő, költői szöveg-föld játékra ráereszkedik a racionalizáló reflexiók háló, a röhhögés becsületességé moderálódik, az elején imaginációval dústott, majd kifigurázott szöveg- és homokfoszlányokkal most „becsületes” felnőtt nyelvészeti munka folyik, a humor elszivárog, csak irónia marad belőle, sőt még az sem. A vers végére értünk, a tekintet visszaugrik a címre: MINEK NÉZEGESSEN, mely most már nemcsak a pofákra, hanem a szövegre mint kultúrtermékre is vonatkozik. A phüszisz és a kultúra, a humor és a rosszkezd, a képzelet és a ráció akaszkodott össze a versben, és felvetette az értelmetlenség kérdését. A vers eleji „víz”, „ártér”, „finom homok” meg a felbontott szövegek, betűsorok élettelen preparátummá változtak át, a természeti és kulturális jelentések, melyek a vers első háromnegyedében még valami inspiratívát, érdekeset, szinte szépet adtak ki együtt, végül az értelmetlenség kérdését vetik fel szárazon. A költői, gyermeki, játékos szellem, a humor, a nedv kivesszett a képből – intellektuális fintor maradt belőle. Magába rogygiant, hátat fordító, arcatlan értelmiségi pofa: emberpreparátum.

A modern képzőművészetben az alkotók tépték, vagdosták, ragasztgatták, összegyűrték, másolták, átfestették – szimbolikussá avatták, játéknak vették, ünnepelelték, csúffá tették, fontosnak tartották, szétkaszabolták – az újságot. Hegel szerint, ha jól tudom, az újságolvasás a modern polgárember reggeli imája. A modernitás sorsa, mint a művészet mutatja, úgy hozta, hogy a modern ember a tulajdon felvilágosult imádságát szedte szét darabokra, tépte cafatokra. Az újság mint a közös értékteremtést megalapozni kívánó demokrácia szimbóluma a banális, értelmetlen és hazug tömeglégt szimbólumává vált. Már nem a szókimondás, a tényfeltárás jelképe, nem az

izgalmasan alakuló közvélemény tükre, inkább a szabadon üzött színi hazudozásé, a blöffé, a manipulációké és a tompa, maszatos konszenzusé. Az „újsághoz” már senki sem asszociálja a „szabadságot”. Sem valamiféle „plebejus erőt”. Az immár ritka példánnyá vált régi lapoknak, melyek időnként felbukkannak a színházban, kiállításokon, kollázsokon, aurájuk képződött, a mai újság azonban olyan tárgy, amelyben és amellyel mindent el lehet követni, főleg minden piszkos munkához használható, vele és benne semmi sem megy igazán botrányszámba (a könyvvel szemben; a könyv még őriz valamit a „szent”-ből). Nemcsak anyagi, hanem szellemi értelemben is olyan sorsa van, mint a szemétnak, piszoknak, ürüléknek, és ez annál hangsúlyosabb, mivel a jövő felé törő, jövőformáló lendület kiveszett belőle. Ha azelőtt vidáman vagy mérgesen csapták le, a holnapra számítva, ma rosszkedvűen bélelik ki vele a szemétládát. Lassan a képzőművészet is elunja. (A legutóbbi újság-mű, amit láttam [Domonkos István verseskötetének borítóján, a szerző munkája],* vörösre, pirosra mázolt, tépett újságlap: olyan, mint valami dögről lenyúzott irha kifeszített, véresgennyes belső oldala). Az újságokból kiilló zott vendégszövegek, az újsághírek az irodalomban sem bukkannak már fel gyakran. Az újságcikkek tényfeltáró funkciója gyengül, szociális, politikai mozgatóereje elbágyadt. „Érdekességei” sem törik át az olvasói csömör vastag falát. Manapság az újságot, a szenzációival együtt, legtöbben unják. (Persze akadnak rendes, valami fényvesztett hagyományhoz ragaszkodó polgárok, akik minden reggel „olvassák becsületesen”).

A strand a modern, emancipált, demokratikus tömegélet eklatáns helyszíne. Egy adag túlzással egyszerre földre szállt éden- és pokolmetaforának is tekinthető. Antierotikus helyszín (mint az éden, mint a pokol), melyben a pucérság semmi többletet nem sugall. A testek ott olyanok, mint a szebb-csúnyább kirakatbéli tárgykollekciók vagy a napra kitett vánkások, pokrócok, dunyhák, csak még a pusztá, nagyon pusztá mulandóságról is tanúskodnak a hosszú strandi nap örökkévaló

ságában. A test a strandon legföljebb többé-kevésbé civilizált, domesztikált, rosszul nevelt háziállattá válik, erendelő állatóságát és szellemiségét egyaránt elveszíti. A strandon a nap és a nagy víz is elveszti elemiségét, és a szolárium meg a medence jelentésköre felé hajlik. A strandon a nap meg a víz valamire való valamikké: napozásra és fürdésre való alkalmatosságokká válnak. A tulajdon test pihentetést kívánó tárgy: az ember elveti *magát* a homokban, felfrissíti *magát* a vízben, foglalkozik a *saját* testével. Az emberek tömegébe olvadnak, az arcok pofává ürülnek, az egyén narcizmusba regrediál. A strandi tömegben egymás akadályozása és nyugton hagyása nivellálódik, a konfliktusok súrlódássá (agya)lágynak. A strandi állapot globálisan felfüggeszti a voltaképpen gondokat, minimalizálja a problémákat (egymás fejére nem szabad ráhágni), összeegyezteti a nem túl sokat akaró akaratokat. A vágyak a lustaság légkörében elnehezedve megülnek valahol lent. Impotens. Mint azt a kereskedők jól tudják, a strandoló ember főleg evésre, ivásra, nyalakodásra gondol. A strand a modern demokrácia paródiája.

Az újságban a lényegében egyformán szedett és mindennap ugyanúgy tördelt, egyenstílusban leírt jó és rossz hírek, horrorisztikus és biztató beszámolóik, meztelen nőnemű testekről és hullákról közölt fényképek ugyanúgy valami kiegyenlítődeszhez vezetnek, miként a strandoló népség is egyforma, és az újságok egyes számai is egyformák. A modern, demokratikus emancipáció e két fenomén tükrében megmutatja, nem az arcát, hanem a pofáját. A vicsszorgások és a mosolyok, a sikolyok és a kacajok felcserélhetők, kiegyensúlyozzák, monoton zibongássá nivellálják egymást. Olajozottan működik minden, mint egy gép. Győzedelmeskedik az átlag. A strand meg az újság a modern konszenzus kifejeletének, a posztmodern, cinkos, fojtott és tehetetlen egyetértés diadalának az emblémái.

Az újság és a strand világának szellemeskedése szellemtelen, egészen a szemtelenség határáig. A jelentések elsímítják, elnyomják, nem pedig kibontakoztatják egymást. A kihágások a primitív pimaszkodás irányába tolatnak. A szellem olyasmi, mint a kibontakozás, a megfoghatatlan, auratikus többlet felragyogása vagy sötét felvillanása, dialógusban lé-

* Domonkos István: KORMÁNYELTÖRÉSBE. Válogatott versek. Ister, 1988.

tezhet csak, „között”: emberek, ember és természet, élő és halott ember, (emberi) természet és művészet közti párbeszédben vagy körkörös kommunikációban. A szellemi, szellemes élethez elengedhetetlen valamiféle égbolt: természetes ég, mitológiai, vallási univerzum, tágas kulturális horizont, benső világ, a művészetek, az irodalom minimálisan koherens világa. Égbolt, tehát olyasmi, melynek örök változandósága mindazonáltal nincs valami elemien „örökkévaló” híján. Az újság és a strand publikuma a politikus, illetve apolitikus közéletiség kipreparált, üres és kitömött jelenében vesztegel. Mindkét világrezervátumból kivész az emlékezet: az újság a jelenbe döngöli azt, a strand a gondatlanság mesterséges, fád paradicsomába fullasztja bele.

A foszlány, töredék, törmelék, diribdarab a (poszt)modernitás egyik gyakori hívószava. Kihuny az egészért való küzdelem, a képzeletbeli és reális építés, a konstruktívizmus heve, a posztmodern megtelepszik a törmelékben, sőt *aránylag* még jól is érzi magát, elvan benne. A posztmodern alany (mint most én is) többnyire interpretál – töredéket töredékesen –, valamint dekonstruál, felbont, bomlaszt és kikészít – „preparál”. Preparátumokat készít valami világvégi, univerzális múzeum számára. Mint Heller Ágnes írja, a szöveget a szöveg ellenében olvassa. Énerváltan kontrázik, nem mintha rebelligkedvében volna, inkább csak kötözködésből, heccből, unalomból, divatból vagy valami fojtott nyugtalanság miatt.

A véletlen a csoda modern (ellen)párja. A véletlenül való gyöngé elámulás („micsoda véletlen!”) az intenzív csodálkozás („te jó ég!”), „hihetetlen!”) csenevész hajtása. A hívő megrendülten vagy meghatottan, bizakodva vagy gyászosan belenyugszik abba, hogy „Isten így akarta”, istenem, a hihetetlen akarta – a hitetlen pedig megrándítja a vállát: „csak véletlen volt”. Aki sorsban vagy üdvtörténetben gondolkodik, az a véletlenből különös pozitív vagy negatív eseményt, csodát csinál („így hozta a sors”), aki a szétszalazódó életben tévelyeg, az a különös eseményben, amiből akár csoda fakadhat, csak egy rojtot lát, amire nem nagyon érdemes odafigyelni. A félig-meddig kaotikus, de azért összerendezett életben simulnak el legjobban a véletlen rojtok; a valóban kaotikusban viszont fölfordíthatják az egész „káoszstruktúrát”.

A phüszisz talán úgy is értelmezhető, mint a nem romantikusan fölfogott természet, mely nem a szépségével, fenségével vagy bájjával hat, hanem az öntörvényű, voltaképpen megismerhetetlen, „föld alatti” munkájával; akkor a phüszisz a „van”, a „történik” fizikája. Ami történik, az emberek és a világ, sőt világűr sokoldalú interakciójának, teljesen soha nem kontrollálható játszmányának eredménye. Annyit tudunk, hogy mindig más történik, mint amit akarunk, hogy a történelem, a történet mindig másmilyen lesz, mint ahogy elképzelik. A „homok” mindig előnti a „betűsorokat”, „véletlenszerű eloszlásban”. A kialakuló minta: determinált káosz, mely látszólag véletlenszerű, kiszámíthatatlan, nem tudni, mi, mi minden determinálja, a gravitáció meg az emberi viselkedés energiaörvényei hogyan alakítják. Megismerhetetlenek, igazából befolyásolhatatlanok a törvényei.

Az embereknek általában játszmáik vannak, a gyerekeknek meg a költészetnek pedig játékaik. A nyelv egyrészt kulturális, társadalmi produktum, másrészt mintha organikus életű lenne, öntörvényű, mint a természet. A költő a nyelv phüsziszének érzője és tudója. Finoman kibontja, kifejti vagy kirobbantja a kultúrhejéből az „atomokat”, mégpedig tudatalanul kísérletezve, vagyis játékosan, önmagát a véletlennek legalább annyira kiszolgáltatva, mint amennyire a grammatikai játékszabályoknak kitéve. A versszöveget, amit olvassunk, preparátum: maga az élő vers, az a játék a phüszisz és a kultúra erőivel, ahogy az (egyéni) nyelvben, a nyelvi jelekben sejlenek. Meg az idővel, mely mérhetetlenül összesűrűsödik a nyelvben.

Az arcban az eleveniséget, a sokértelmű, megfejthetetlen közlést figyeljük, nézzük, mint a titkosírást. Főleg a szerelmesek meg az anyák tudják, mi mindent tud mondani a pusztá arc. A szerelmesek szenvedélyesen vagy figyelmesen silabizálják, kétségbeesnek tőle vagy örülnek neki, az anyák szépen leolvassák. A másik ember arcán, ha nézegetjük, verset ír az élet. A pofa olyan arc, amelyik nem szólít meg, nem beszél, mert üres, lefojtott, nincs mit mondania, vagy buta, vagy nem tudja kifejezni magát, vagy én nem szólítom, nem nézem meg, nem vagyok kíváncsi rá. Mikor elevenedik meg egy pofa, mikor éled meg egy szöveg? Az arcot akkor érezzük elevennek, amikor látszanak rajta az

érzelmek, szinte kiülnek rá a gondolatok, amikor tömör és mégis áttetsző, és legjobban akkor szeretjük, amikor úgy érezzük, hiszünk, hogy egy – sőt a – világból beszél belőle.

Az a röhögés a versben, karra hajtott homlokkal, fájó szemmel, picit rázkódva, elhasalva némiképp olyan, mint az elcsukló, fojtott sírás. Valaki kívülről látja magát, amint magában röhög.

Radics Viktória

ATTILA ZSOZEF – KÉTSZER

*Attila József: Le miroir de l'autre
Traduit du hongrois et présentation
par Gábor Kardos
Orphée/La Différence, Párizs, 1997. 191 oldal*

*Attila József: Complainte tardive
Poèmes choisis adaptés par Georges Timár
Balassi, 1998. 159 oldal, 1200 Ft*

1. Kész a leltár

Nem várt bőséggel köszöntött ránk az elmúlt két esztendő: két francia nyelvű József Attila-kötetet tarthatunk a kezünkben, egyiket a Párizsban élő fiatal irodalomtudós, Kardos Gábor, másikat az érdemes költő-műfordító, Timár György jóvoltából. Mielőtt a részletekbe merülnénk, célszerű nagyjából számot vetnünk a József Attila költeményeiből eddig rendelkezésünkre álló francia nyelvű változatokkal.

Az 1946-os legelső versfüzet (Attila József: SIX POÈMES. Éditions du Continent, Genf), mely André Prudhommeaux és magyar konzultánsa, Hubay Miklós nevéhez fűződik, hősiesség, úttörő vállalkozás, de a hat kiválasztott szöveg olykor fecsegőnek, a József Attila-i dikcióhoz képest kissé komótosnak tűnik: sokat öregedett. Jó példa erre a JÓZSEF ATTILA, melynek a magyarban 9, illetve 8 szótagos, lapidáris sorai alexandrinussá „dúsítva” láttak napvilágot. „*Il aimait bien goïnfrer. Lon rencontra un peu / Ça et là – même en lui – la semblance de Dieu*” – az „enni” ige helyett az argót idéző „goïnfrer”, a kötőjeles betoldás vagy az enyhén avas ízű „semblance” szó alkalmazása

túlzottan villoneszkké, modorossá teszik a tömör, expresszív, köznyelven szóló két sort: „*Szeretett enni s egyben-másban / istenhez is hasonlított*”. A Cserépfalvinál megjelent 1948-as, Marcel Lallemand-féle, szintén szűk válogatás (POÈMES CHOISIS, 28 oldal) hasonló fogytékosságokat mutat. Elég, ha arra utalunk, hogy a TISZTA SZÍVVEL rendkívül feszes, fordító-próbáló négy sorában elért a következő töltelék: „*Rien que je rêve ou j'espère*” ('Nincs mit álmodnom vagy remélnem', 12. o.). Egyenletes, sodró azonban az AU SECOURS címmel átültetett KIÁLTOZÁS, kár, hogy a későbbi, gyűjteményes kiadásokban nem látjuk viszont.

Megindító gesztus volt az 1955-ös hommage-kötet, a voltaképpeni első komolyabb versgyűjtemény megjelentetése (HOMMAGE À ATTILA JOZSEF PAR LES POÈTES FRANÇAIS. Seghers, Párizs, 1955). Egyebek közt a kor máig legjelentősebb költői között számon tartott Paul Éluard, Alain Bosquet, Georges-Emmanuel Clancier, Charles Dobzynski, Pierre Emmanuel, André Frénaud, Guillevic, Loys Masson, Claude Roy, Jean Rousselot, Pierre Seghers, Tristan Tzara, Jean Cocteau állítanak itt emléket József Attilának – fordításaikkal is. Éluard-ról például e kötet lapjain derül ki, hogy élete utolsó napjaiban éppen József Attila versein dolgozott (igaz, rímtelen strófákban gondolkodva, de a rendkívül ágas-bogas formakérdésre később térünk ki). Guillevic itt megjelent COEUR PUR-je rím nélküli voltában is remek, csak ámulhatunk például a „*Megfognak és felkötnek*” magától értetődő egyszerűséggel ható, egyszerre hű és szikrázóan költői megoldásán: „*On va me prendre et me pendre*”. Ugyanitt olvashatjuk Guillevic valósággal zsongító RINGATÓ-ját, és hasonlíthatatlan humorú-leleményű MEDVETÁNC-át.* A kötet jelentőségét az adja, hogy mind a későbbi Corvina-válogatás (Attila József: POÈMES CHOISIS. Corvina, 1962), mind számos egyéb publikáció, többek között a híres Gara-féle antológia (ANTHOLOGIE DE LA POÉSIE HONGROISE DU XII SIÈCLE À NOS JOURS.

* Az ingyencségeket kedvelőknek íme két idézet, a BERCEUSE zárlata és a DANSE DE L'OURS nyitánya: „*Peut-être son amour / D'un autre va s'éprendre. / Qu'il la berce à son tour / D'un bercement si tendre*”; „*Bouclé, paré, dansant, pimpant, / Pattes de plomb, qu'il est fringant...*”